

Ljubljanski grafiti v maternih jezikih južnih republik nekdanje Jugoslavije

Slomit ću kazaljke, vrijeme će stati!

Človeška vrsta lahko svoje daljne prednike spoznava po dveh poteh. Najprej po fosilnih ostan-kih, iz katerih lahko izvemo na primer, kako visoko so ti predniki rasli in kako močno čeljust so imeli. Druga pot vodi skozi takšno ali drugačno zapuščino, ki sta jo ustvarila roka in um naših prednikov in ki jo gledamo ter pogosto občudujemo po muzejih in znanih arheoloških najdi-ščih. Kolikor je stara ta zapuščina, toliko let približno obstajajo tudi grafiti. Številni ljubitelji modernih grafitov bodo dejali, da so prva narisana, napisana, vklesana in vrezana sporočila na stenah jam po najrazličnejših koncih našega sveta hkrati tudi prvi znani grafiti. V svetopisemski govorici bi se ob tem vprašanju lahko vprašali samo, ali je prvi grafit v skorjo kakšnega rajskega drevesa vrezal Adam ali morda Eva? Ta ponavadi kratka in na pogled javnosti podana sporočila, katerih nastanek po definiciji diši po vandalizmu, so v vsakem primeru že zelo dolgo na seznamu človekovih komunikacijskih spretnosti.

Natančnejši raziskovalci bodo prve prave grafite datirali nekako v čas antike, v staro Grčijo in stari Rim.¹ Danes lahko rečemo, da so grafiti kot celota nepogrešljiv dodatek obstoječim javnim diskurzom. Grafiti so tista spregledana ali zamolčana pika na *i* marsikatere javne razprave, tisti vprašaj, postavljen na mesto, kjer sicer praviloma postavljamo piko. Lahko so pa tudi samo počitek za oči in nasmeh za obraz na bolj ali manj naporen dan, ali pa zopet samo čačka na zidu, ki nekaj pomeni in pove samo tistemu, ki jo je napisal ali narisal.

Če na grafite gledamo kot na poseben dodatek javnim diskurzom, lahko rečemo, da je ta javna sfera ena najbolj demokratičnih in inkluzivnih. Vsakdo ima namreč dostop do nje, vsakdo lahko k njej kaj prispeva. Dovolj je ideja sporočila, takšno ali drugačno pisalo in malce volje za akcijo. Površin za pisanje grafitov je vedno dovolj. Tudi takšnih, na katerih nas ni treba biti strah pred »cenzuro«, ki jo poklicno opravljajo vzdrževalci javnih površin. Vedno se da najti zid, za

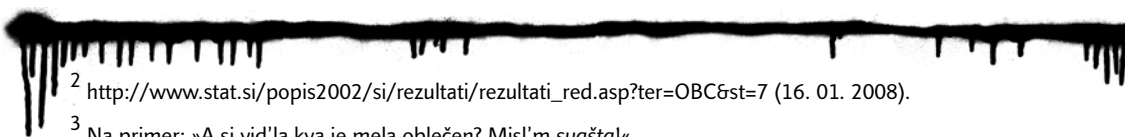
¹ http://www.arthistoryguide.com/Graffiti_Art.aspx (16. 01. 2008).

katerega vzorno belino ali sivino nihče posebej ne skrbi. Zaradi te inkluzivnosti in lahke dostopnosti je grafitarska javnost pogosto področje, na katerem se širi glas različnih marginaliziranih družbenih skupin. Gre za skupine, ki imajo otežen dostop do *mainstream* medijev.

Grafite najpogosteje pišejo veseli ali pač nezadovoljni mladostniki, takšni in drugačni šaljevci in protestniki, pripadniki subkultur in ulični umetniki. Praviloma grafitov ne kaže toliko iskati v naseljih in četrtih, kjer živi in dela družbena smetana. Bolje jih je iskati na zidovih delavskih sosesk, na čakališčih javnega prevoza ali v zakotnejših ulicah mestnega jedra.

S to demokratičnostjo grafiti–javnosti v mislih je v kontekstu slovenske ali natančneje ljubljanske grafiti scene zanimivo pogledati, kako je z grafiti, pisanimi v jezikih skupnosti, katerim slovenščina ni materni jezik, živijo pa tu v Sloveniji. Ljubljana je večjezično mesto, pri čemer ne mislimo na formalne pravne zapovedi, temveč na realno stanje na ulicah in v domovih. Po popisu prebivalstva iz leta 2002 je dobrih 40.000 oziroma dobrih 15 odstotkov Ljubljančanov kot svoj materni jezik navedlo katerega izmed jezikov, ki so matični v drugih republikah in pokrajinah nekdanje SFRJ.² V Ljubljani je mogoče dovolj pogosto in kontinuirano poslušati vsaj dva jezika. Ob slovenščini je drugi najpogosteje slišani jezik nekdanja srbohrvaščina, ki se danes imenuje in prepozna pod štirimi imeni: bosanščina, črnogorščina, hrvaščina in srbščina. Vendar so ti jeziki v slovenski javni sferi zapostavljeni oziroma potisnjeni na obrobje. Na to opozarjajo tudi predstavniki kulturnih društev omenjenih etničnih skupnosti, združeni v Koordinaciji kulturnih zvez in kulturnih društev konstitutivnih narodov in narodnosti nekdanje Jugoslavije. V svojih sporočilih javnosti redno opozarjajo na marginalizacijo maternih jezikov omenjenih skupnosti. Ta marginalizacija se očita v tem, da ti jeziki nimajo primerne prostora ne v slovenskih javnih medijih ne v slovenskem šolstvu.

Pri vsakem dolgotrajnejšem sobivanju več različnih jezikov se na ravni vsakdanjega govora hitro začne tudi mešanje jezikov in oblikovanje nekih novih jezikovnih form. V Ljubljani je mešanica med domicilno slovenščino in priseljsko bosanščino/črnogorščino/hrvaščino/srbščino zelo pogosta in popularna, v nekaterih narodnostno bolj pisanih naseljih bi lahko rekli, da je ta mešana slovensko-južnjaška govorica pri mlajši populaciji celo prevladujoča. Intenzivnost mešanja slovenščine in nekdanje srbohrvaščine lahko variira od uporabe zgolj posameznih »južnjaških« besed v še vedno prevladujoči slovenski govoric³ do precej intenzivnejšega mešanja obeh jezikov, pri čemer lahko zasledimo izmenično rabo slovenskih in »srbohrvaških besed«, skoraj redno specifično »južnjaško« naglaševanje, prilagajanje tipične sintakse enega in drugega jezika, prilaganje sklanjatev, dobessedno prevajanje tipičnih slovenskih ali »srbohrvaških« fraz in oblikovanje povsem novih izrazov.⁴ Ta novi jezik, ki se vsakodnevno ustvarja, ima kar nekaj neuradnih imen: srboslovenščina, jugoslovenščina, čefurščina.⁵ Pričakovati je, da se tudi ta hibridni vidik ljubljanske večjezičnosti kaže v ljubljanskih grafitih.

² http://www.stat.si/popis2002/si/rezultati/rezultati_red.asp?ter=OBC&st=7 (16. 01. 2008).

³ Na primer: »A si vid'la kva je mela oblečen? Misl'm *suašta!*«

⁴ Na primer: »Kje s' ti men'? – Evo me stari, že s' ti! Ti k' da ne ž'viš več na Fužinama? – A delam stari i dan i noč. Nima se več cajta za n'č. – A ja? Dej k' nimaš cajta, 'maš bar enu cigaru? – A daj, pa ti usakič bez cigara jebote. – Pa veš ti mene, jebiga.«

⁵ Več o fenomenu »srboslovenščine« in širšem fenomenu *Balkan-kulture* na Slovenskem v članku »'Balcan culture' in Slovenia after 1991«, glej Velikonja (2005).

Kot je bilo že nakazano, so grafiti tisti del javnosti, kjer se najteže narekuje in kontrolira, kaj in kako se lahko piše, in najbrž gre v tem iskati razlog, zakaj je jezikovna pestrost slovenske prestolnice precej prisotna in lahko opazna na ljubljanskih grafitih. V tem članku se bomo posvetili grafitom, ki so pisani v omenjenih maternih jezikih skupnosti, ki prihajajo z južnih območij nekdanje Jugoslavije,⁶ in grafitom, ki so pisani v omenjenem mešanem slovensko-južnjaškem jeziku. Hkrati pa bo v tem članku pozornost veljala tudi grafitom, ki so morda pisani v slovenščini, so pa s svojim sporočilom tako ali drugače povezani z nekdanjim jugoslovanskim prostorom, ali pa s tu živečo albansko, bošnjaško, črnogorsko, hrvaško, makedonsko ali srbsko skupnostjo. Te skupnosti tvorijo veliko večino omenjenih 40.000 Ljubljančanov, katerih materni jezik ni slovenski, in njihova tukajšnja prisotnost se prek grafitov lahko manifestira ali obravnava tudi v slovenščini. Poleg ljubljanske večjezičnosti nas torej zanimata tudi prisotnost in podoba ljubljanske večkulturnosti v ljubljanskih grafitih. Vse te grafite skupaj bomo v članku poenostavljeno imenovali »južnjaški« grafiti.

Pri tem je pomembno dodati, da tedaj, ko gre za vprašani, kdo tovrstne grafite piše oziroma kdo se lahko z njimi nekako identificira, naše predpostavke ne zaobjemajo samo tistih Ljubljančanov in Ljubljančank, ki se štejejo za pripadnike in pripadnice ene naštetih etničnih skupnosti. Ta »ciljna publika« je širša. Pomembno je namreč imeti v mislih tudi otroke iz »mešanih« zakonov, ki se npr. glede svoje etnične pripadnosti lahko prepoznavajo v več kategorijah, ali pa morda celo zavračajo tovrstno opredeljevanje. Hkrati pa gre pri tej »ciljni publiku« lahko tudi za etnične Slovence in Slovenke, ki se nekako istovetijo oziroma simpatizirajo s t.i. *čefursko subkulturo* ali pa s kulturnimi vzorci nekdanjega jugoslovanskega prostora oziroma Balkana.

Kako raziskovati?

Grafitarska javnost, če lahko temu tako rečemo, ima v svoji dostopnosti širšemu občinstvu poleg dobrih tudi slabe strani. Ker grafiti nastajajo povsod, je to javnost zelo težko zaobjeti v celoti. Grafiti se ne pišejo samo na bolj ali manj izpostavljenih mestih, ampak tudi na povsem skritih površinah. Lahko so kjerkoli, nastanejo lahko čez noč, hkrati pa imajo v veliki večini primerov omejen rok trajanja. Ali jih kdo iz odgovornih služb odstrani, ali jih kdo drug prekrije s kakšnimi svojim pisanjem ali risanjem, ali pa jih preprosto izbriše zob časa, kar se zna zgoditi zelo hitro, če je grafit napisan na nezakritem mestu. Zaradi teh razlogov skritosti in minljivosti je raziskovanje in dokumentiranje grafitov vedno lahko le delno uspešno. Vedno se bo našel kakšen grafit, ki ga raziskovalcu ni uspelo najti in prebrati. Tako je tudi s tem mojim poskusom predstavljanja »južnjaške« grafiti scene v Ljubljani. Grafiti, na katere sem načrtno ali naključno naletel, so samo delček tistega, kar bi lahko bilo zanimivo za tak članek in kar stoji napisano ali narisano na kateri izmed ljubljanskih fasad ali kakšni drugi površini. Če temu dodamo tudi mojo časovno stisko, v katere tesnih okvirih sem se sploh lotil tega pisanja in precej pogojno rečeno raziskovanja, bo hkrati še bolj jasno, zakaj je bera grafitov, ki jih lahko vključim v ta članek, relativno uboga.

⁶ Pri tako podobnih jezikih, kot so omenjeni štirje nasledniki nekdanje srbohrvaščine, bi bilo nesmiselno, če bi se recimo osredotočili samo na bosanščino v ljubljanskih grafitih oziroma če bi dokumentirane grafite poskušali deliti tudi po črtah teh štirih jezikov.

V tem članku bom potemtakem nekoliko manj raziskovalec, bolj pa samo opazovalec, nekakšen komentator in v določeni meri tudi obujevalec lastnih spominov. Začel bom prav pri spominih, nato opisal svoje skromne izkušnje s pisanjem tovrstnih grafitov, potem pa še predstavim, kaj mi je uspelo prebrati v nedeljskem popoldnevu na zidovih v mojem koncu mesta.

Spomini

Moji prvi spomini, povezani z »južnjaškimi« grafiti, segajo nekako v srednjo šolo oziroma v prva samostojna leta slovenske države. To so bili časi, ko je tedaj še neplemeniti predsednik Slovenske nacionalne stranke Zmago Jelinčič plaval na valu več kot desetodstotne volilne slave, ki jo je leta 1992 požel s sloganom »Slovenijo Slovencem«. Ta slogan so spremljale tudi glasne zahteve poslancev SNS za razveljavitev zakona, po katerem se je dodeljevalo državljanstvo. SNS, ki se je kmalu razcepila, je zahtevala revizijo celotnega postopka, s katerim je okrog 170.000 oseb s stalnim prebivališčem v Republiki Sloveniji dobilo slovensko državljanstvo. Odcepljeni poslanci SNS so tedaj celo zbirali in uspešno zbrali več tisoč podpisov v podporo svojim zahtevam po razpisu referendumu, na katerem bi se volivci odločali o odvzemu dodeljenih državljanstev. Sele ustavno sodišče je tovrstnim zahtevam naredilo konec.⁷

Tiste dni je ljubljansko grafiti sceno v precejšnji meri zaznamoval ravno omenjeni esenesovski slogan »SLOVENIJO SLOVENCEM«, ki je ob včasih spremljajočem, pogosto pa samostojnem grafitu »ČEFURJI RAUS!« zvenel kot precej resna grožnja vsem nam, ki smo imeli južnjaška imena in priimke in smo v Sloveniji tedaj živeli bodisi kot državljani te države bodisi kako drugače. Ne smemo pozabiti, da nas je tiste dni tudi tedaj aktualna vojna na Hrvaškem in v Bosni in Hercegovini opominjala na to, kako hitro lahko skrajni nacionalizmi preidejo od besed k grozljivim dejanjem. Slednje je samo še pripomoglo k našemu relativno močnemu občutku drugorazrednosti v Sloveniji.

Omenjeni grafiti »SLOVENIJO SLOVENCEM« in »ČEFURJI RAUS!« pa so dobivali tudi svoje prve odgovore. Eden najbolj direktnih odgovorov, ki je, če se dobro spomnim, doživel tudi nekaj ponovitev na drugih lokacijah, je bil grafit, napisan v podhodu, ki povezuje Miklošičevo in Malo ulico v centru Ljubljane. Nekdo, ki se je podpisal kot »BOSANC«, je sporočal naslednje: »JELINČIČ, BOJ SE NAS!«. V tistih prvih letih slovenske samostojnosti tega grafitu seveda ni bilo razumeti kot neko resno grožnjo, temveč je sporočilo delovalo predvsem kot humoristični vložek na tedanji ljubljanski grafiti sceni. V precej jasnem spominu mi je ostal tudi napis na srednješolski torbi dekleta, ki je hodilo na mojo gimnazijo. Na svojo torbo je v cirilici zapisala »СЛОВЕНИЈА МОЈА ДЕЖЕЛА« (v latinici: Slovenija moja dežela). Ali se je temu napisu v njegovi miniaturnosti lahko dejansko reklo grafit, o tem zdaj ne bi sodil. V mojih mislih je ta »cirilizacija« znanega slovenskega narodnobuditeljskega slogana s konca osemdesetih let delovala kot direkten odgovor na tedaj popularne *SLOVENIJE SLOVENCEM* in *ČEFURJE RAUS*. Tudi danes se mi ta napis še vedno zdi precej posrečeno opozorilo na večkulturnost slovenske družbe. Ta odgovor je bil podobno kot poprej omenjeni grafit posrečen v tem, ker je v časih, nabitih s slovenskim nacionalizmom, vabil smeh na lica z obrnjeno logiko, ki je krasila njegovo sporočilo.

⁷ Več o pobudi in pobudnikih v članku »Izbrišimo izbrisane«, avtor Jure Trampuž.

Tudi petnajst let pozneje bi tak napis še vedno deloval kot zelo pomenljiva reakcija na redkejše, a še vedno pogoste ksenofobične napade in asimilacijske pritiske v naši družbi. Ne vem, ali je ta cirilični napis s tiste torbe kdaj prišel tudi na kakšen ljubljanski zid.

Ko sem te dni svoji prijateljici, ki je tako kot jaz bosanskega rodu, govoril, o čem se pripravljam pisati, mi je v pomoč pri pisanju povedala, da je nekje v Tivoliju pred nekaj leti ob grafitu »ČEFURJI DOMOV!« nekdo dopisal »HAJMO KUČI« (po slovensko: pojdimo domov). Odgovor, ob katerem se je vredno ustaviti. Močno dvomim, da ga je napisal razočarani Bosanec, ki zares poziva k selitvi »domov«. Tisti, ki ga je pisal, je verjetno želel spraviti v smeh svoje bralce s tem povsem nepotrebnim, a prav zato smešnim prevajanjem sporočila prvega grafita in sočasno identifikacijo z obravnavano skupino, ki se kaže v uporabljeni prvi osebi množine v prevodu. Ta (potencialni) smeh seveda v končni posledici osmeši in razelektri tisto *antičefursko* sporočilo prvega grafita, vsaj pri tistih bralcih, ki jim ta grafit grozi.

Moji spomini, povezani z »južnjaškimi« grafiti, pa seveda ne vsebujejo samo neposrednih odgovorov na ksenofobične slogane in napise. Družbene razmere v Sloveniji vsaj v prvi polovici devetdesetih let so sicer bile take, da je vsakršen grafit, napisan v nekdanji srbohrvaščini, hote ali nehote deloval tudi kot odgovor na tedaj zelo živ slovenski nacionalizem. Vendar ne smemo spregledati dejstva, da so njihovi pisci verjetno precej pogosto imeli povsem nepolitične motive za tovrstno pisanje. Izmed takšnih nepolitičnih grafitov mi je v zelo dobrem spominu ostal grafit, zopet z moje gimnazije, le da se ne spomnim, ali je bil napisan na katerem izmed zidov ali pač spet na kakšni šolski torbi, spomnim pa se zelo dobro, kaj je pisalo: »SKLONULI MU STOLICU, ALI NIJE PAO, OSTAO JE DA VISI«. Ali je bil ta grafit dejansko avtorsko delo tistega, ki ga je napisal, ali pa samo replika kakšnega grafita, ki je nekoč že krasil kakšen zid, morda v kakšni južni republik, tega ne morem vedeti, lahko samo predvidevam, da bo držalo to drugo. Namreč, kar nekaj znanih grafitov z beograjskih, zagrebških, sarajevskih in še kakšnih drugih ulic je doživelo svoje kopije v Ljubljani. Pogosto v kakšni manjši, recimo temu žepni izvedbi, zapisani z navadnim pisalom in ne z barvnim sprejem, vendar tudi v klasičnem grafitu formatu. Spominjam se, da sem nekoč v eni izmed antologij grafitov na Hrvaškem našel grafit, za katerega se spomnim, da se ga je dalo prebrati tudi v Ljubljani, žal pa se ne spomnim več, kje sem ga videl. Zopet je šlo za črni humor s podobno tematiko kot malo prej: »NE LJULJAJ BAKU, NIJE SE ZBOG TOGA OBJESILA.« Podobna zgodba velja tudi za beograjski grafit »STAVILI NAM DROGU U HEROIN«, ki je bil svoj čas, oziroma morda je še vedno, napisan na enem izmed zidov v Tomačevem. Med te z juga kopirane grafite v Ljubljani velja všteti še »NACIONALIZAM UMIRE SA SMRČU DRŽAVE« in »RAZUMIJEM JER JE BEZ SMISLA«.

Lastne izkušnje

Ko sem se lotil tega pisanja, sem po kratkem brskanju po svoji skromni grafitarski zgodovini ugotovil, da sem tudi sam svoj čas v določeni meri in na določen način nekaj prispeval k temu delu ljubljanske grafiti scene. Ni šlo za nič posebnega ali hribe premikajočega, a vendar se je nekaj spominov nabralo in morda jih je tukaj zanimivo omeniti.

Moji prvi grafiti so bili seveda napisani na osnovnošolskih in gimnazijskih zidovih z navadnim ali pa tistim malo bolj konkretnim flomastrom, ki se ga je dalo sposoditi pri kakšni izmed sošolk. Če se prav spomnim, sem prav po najstniško najpogosteje pisal kakšna imena glasbenih skupin, tu in tam kakšen verz, ki je šel seveda hitro v pozabo, ter kakšno bolj ali manj smešno

misel. Ne spomnim se, ali sem kdaj napisal tudi kaj v svojem maternem jeziku, vendar mi ni težko verjeti, da sem.

Pozneje, v študentskih letih, sem se poskušal malce konkretnije ukvarjati z grafiti. V času, ko so se v Ljubljani skladno z zahodnoevropskimi trendi začeli pogosteje ustvarjati večbarvni art grafiti, ki so spremljali ali pa bili del svetovno razširjajoče se hip-hop kulture, sem se tudi sam začel igrati z risanjem črk, ki so v svoji veliki, odebeljeni, osenčeni, barvno pisani in dinamično razvejeni obliki tvorile kratke izbrane besede, ki so lahko nosile kakšno tehtnejše sporočilo, lahko pa tudi ne. Želel sem si tudi sam tako pripomoči k okrašenosti ljubljanskih zidov, a kmalu se je izkazalo, da za to niti nisem bil kaj posebno nadarjen.

Moji poskusi so kaj klavarno končali vsakič, ko sem narisano skico s papirja poskušal prenesti na zid. Na papirju so moji grafiti znali biti do neke mere zanimivi, na zidu pa nikoli niso izgledali kaj posebno dopadljivo, vsaj mojemu očesu ne. Vedno je bil končni izdelek slabši, tako da sem precej hitro tudi obupal nad željo, da zapustim neke spoštljivejše artistske sledi na ljubljanskih ulicah.

No, moj zadnji poskus v tej grafitarski branži pa je bil nekako povezan tudi z glavno temo tega članka. Neko noč, konec devetdesetih let, sem na betonske zidove ene izmed fužinskih garažnih hiš hotel napisati oziroma bolj narisati svoje nesojeno ime. Šlo je torej za nekakšen javni poklon mojim bosanskim koreninam. V naši družinski tradiciji je dolgo veljalo tako, da je najstarejši vnuk dobil ime svojega deda. Ko je moja babica rodila mojega očeta, ki je bil najstarejši vnuk pri hiši, je samoiniciativno prekinila to tradicijo. Moj oče ni podedoval imena, temveč je po babičini volji dobil ime, ki ni imelo zveze ne z dedom ne z drugimi starejšimi družinskimi člani. Ko se je moj oče poročil in ko sta z mojo materjo, tedaj že v Sloveniji, dobila mene, je želel, da bi prek mene nadaljeval omenjeno na njem prekinjeno družinsko tradicijo. Hotel je, da bi jaz dobil ime po mojem pokojnem pradedu. Ime naj bi mi bilo Husein. Moja mati se je zavedala, kako drugačno bi to ime zvenelo v okolju, v katerem živimo, in je bila zato odločno proti tej očetovi želji. Oče se je pustil prepričati in tako nisem dobil imena po svojem pradedu, ampak po svoji sestri. (Slednje je zopet štorija zase, a v tem članku nepomembna).

No, med iskanjem t.i. *tagov* za moje art grafite je na vrsto prišel tudi moj nesojeni *Husein*. Ime je vsebovalo črke, ki se jih je dalo lepo risati in so bile po svoji obliki odprte za risalne eksperimente, tu seveda govorim v okvirih svojih risalnih spretnosti. Ampak pri tem grafitu ni šlo samo za estetsko lepoto črk, šlo je tudi za določeno sporočilo. To ime naj bi podobno kot vsako drugo neslovensko ime na naših zidovih pričalo o slovenski multikulturnosti, ki se je slovenska javnost morda ni in se je še vedno ne zaveda dovolj. Pri tem konkretnem grafitu je bila moja zavestna želja pokazati na našo ljubljansko kulturno pisanost s kombinacijo modernega zahodnjaškega *street arta* in nominalnega simbola mojih, recimo jim vzhodnjaških korenin. Nekega dne konec devetdesetih sem narisal precej posrečeno skico tega grafita, ki pa zopet na zidu ni izpadla niti približno tako impresivna, kot je bila morda na papirju. Na kratko, moj grafitarski poklon prednikom in družinski tradiciji, ki naj bi na zidu vključeval tudi stilizirani polmesec z zvezdo na mestu pike na črki i, je izpadel precej nezanimivo in nič kaj v ponos moji potencialni *street art* slavi. Zato mi tudi ni bilo kaj posebej žal, ko ga je kmalu nekdo prepleskal. Kdor koli je to storil, je to očitno naredil namenoma, saj je prepleskal samo ta del zidu. Nekoga je menda zmotilo napisano ime, ki je verjetno asociiralo na tedaj še vedno živega iraškega diktatorja, čigar ugled ni kaj visoko kotiral. Ali pa je morda kdo v mojem *Huseinu* samem prepoznal kakšno *ne bodi je treba* islamsko grožnjo. Nihče seveda ni vedel za mojo družinsko anekdoto, povezano z imenom, in potemtakem tudi za moje motive pri ustvarjanju *Huseina*.

Zanimivo je tudi, kaj se je pozneje dogajalo natančno na tem mestu, kjer sem narisal ta grafit. Nekdo je na tistem istem mestu narisal rdečega, precej detajliziranega dvoglavega srbskega orla s ščitom na prsih, na katerem je bil narisani križ s štirimi črkami C, ki simbolizirajo srbsko slovo. Nekdo je torej čez mojega prepleskanega *Huseina* narisal srbski nacionalni grb. Ni trajalo dolgo, ko se je našel nekdo, ki je prečrtal tisti grb in v posvetilu napisal nekaj grozečih bosanskih besed na račun četnikov. Danes se žal ne spomnim, kaj natančno je bilo napisano, tega sporočila se pa tudi ne da več prebrati. Našel se je namreč nekdo, ki je povsem prebarval tisto grozljivo četnikom in zraven na istem zidu napisal nekaj posvetil beograjski Crveni zvezdi in zvezdaški legendi Duletu Saviću. Takšno je tudi današnje stanje na tem zidu. Zanimivo bo videti, ali bo ta grafitarski »prepir«, ki se nekako vleče že kar nekaj let, doživel še kakšno epizodo.

»Južnjaški« grafiti na nedeljsko popoldne

Dokumentiranje grafitov je, kot že rečeno, iz različnih razlogov vedno obsojeno na polovičen uspeh. Vedno je treba pričakovati, da bo marsikateri *biser* ostal spregledan. Zaradi časovne stiske sem večino gradiva, katerega predstavitev sledi, nabral na eno samo nedeljsko popoldne, in sicer v največji meri na ljubljanskih Fužinah, ki so bile skladno s stereotipno predstavo prva lokacija, na katero sem pomislil med pripravami na to terensko raziskovalno delo. Nove Fužine so naselje, ki ima tudi po podatkih, zbranih s popisom prebivalstva, največji delež »neslovenskega« prebivalstva v Ljubljani med vsemi večjimi naselji. Približno slaba polovica fužinskega prebivalstva je priseljencev iz južnih republik in pokrajin nekdanje skupne države in njihovih potomcev. Zato so bile Fužine logičen izbor za preverjanje stanja na terenu. Poleg Fužin sem se malce sprehodil tudi po Štepanjskem naselju, Mostah, Novih Jaršah, Polju in Centru.

Poleg sprehoda po izbranih ljubljanskih soseskah sem si pri iskanju gradiva pomagal tudi tako, da sem naokoli povprašal svoje prijatelje in znance, ali so morda pred kratkim opazili kakšen zanimiv grafit v »srbohrvaškem« jeziku oziroma ali se spomnijo kakšnega, ki je bil, pa ga danes morda ni več. Tako sem hotel razširiti bazo znanih grafitov in se tako vsaj malo približati tisti celotni sliki, ki je ta članek seveda ne bo ponudil.

Vse zbrano gradivo sem nato razvrstil v tematsko sorodne kategorije in njih predstavitev sledi.

Nomen est omen ali imena naša raznovrstna

Še najpogosteje se prisotnost maternih jezikov oziroma samih skupnosti nekoč bratskih južnih narodov v Ljubljani v obliki grafitov kaže v napisanih osebnih imenih, ki sama po sebi dovolj zgovorno povedo, čigava so, in s tem tudi, kdo jih je po vsej verjetnosti napisal. Ta imena tudi

bolj ali manj jasno nakažejo, od kod izvirajo oziroma prek njih se da ugibati o poreklu podpisanih. Imena namreč ne odsevajo zgolj posameznikove individualnosti, ampak ponavadi tudi skupino, iz katere ti posamezniki izhajajo.⁸ Tovrstni grafiti so vsebinsko preprostejši in seveda najbolj skopi. Hkrati so pa tudi najpogostejša oblika grafitov sploh. Zdi se, da se predvsem mladostniki radi podpisujejo na javnih površinah ne glede na to, iz katere etnične skupnosti prihajajo.

Lahko bi se vprašali, kaj motivira pisce teh grafitov, da se podpisujejo. Kaj je njihov namen? Zakaj se podpisujejo s svojimi imeni in včasih tudi priimki, po sedežih in oknih mestnih avtobusov, po čakališčih na avtobusnih postajah, na zidovih, ne nazadnje na svojih lastnih šolskih torbah. Ali gre tu zgolj za neko narcisoidnost ali gre morda za neko drugačno željo po opozarjanju nase. V iskanju pojasnila se lahko vprašamo tudi, kakšen namen smo imeli sami, ko smo to počeli recimo v svojih osnovnošolskih in srednješolskih letih? Če smo to počeli, seveda.

Verjetno ne bomo preveč daleč od resnice, če rečemo, da so tovrstni grafiti nekakšen hvalospjev lastnemu obstajanju, s katerim avtorji sami sebi priznavajo neko pomembnost in dostojanstvo, če hočete. V vsakem primeru velja tu opaziti vsaj kanček samovšečnosti. Na splošno lahko torej rečemo, da gre pri tovrstnih *avtogramskih* grafitih za malce želje po samopromociji na precej preprost, minimalističen in banalen način. Pri tem pa seveda ne govorimo o grafitih, kjer se avtorji močno potrudijo in črk svojega imena (praviloma je to artistični vzdevek) ne pišejo, temveč rišejo. V teh primerih avtorji ustvarjajo grafite, ki imajo po oblikovni plati visoko dodano vrednost. Taki grafiti seveda svojim odjemalcem ponudijo nekaj več, dajejo estetski užitek za vsako tisto oko, ki zna ceniti tovrstne likovno dovršene poslikave.

In katera »južnjaška« imena sem zabeležil na tisto omenjeno nedeljsko popoldne? *Almir, Adis, Dule, Sladana, Daca, Alma, Amela, Jasko, Jasmin, Edmina* so bila samo nekatera izmed imen, ki sem jih zasledil tisto nedeljo in tudi pozneje v času pisanja tega članka. Ponavadi so bila ta imena napisana na ljubljanskih zidovih in še najpogosteje na čakališčih za mestni avtobus, v manjšem formatu, seveda. Zanimivo je, da se, kot kaže, enako pogosto zapisujejo moška in ženska imena.

Nacionalizem

Druga skupina zelo pogostih so nacionalistični grafiti. Za razumevanje le-teh moramo vsaj površno poznati ozadje trenutnega političnega položaja v južnih republikah in pokrajinah nekdanje skupne države in nedavno zgodovino teh krajev, predvsem devetdeseta leta, ko so bile te republike ujetе v vojne, katerih posledice se še danes kažejo v še vedno aktualnih razmerah visokih medetničnih napetosti. Tudi ti grafiti so povečini vsebinsko precej skopi in oblikovno praviloma nezanimivi. Ponavadi gre zgolj za to, da nekdo nekje napiše ime katere izmed nekdanjih južnih republik in ob tem imenu še nariše nacionalni simbol večinskega naroda v tej republici, na podlagi česar lahko domnevamo, da je bil pisec grafitu motiviran z določeno nacionalistično ideologijo. Sploh je ta predpostavka utemeljena, če je nekje v bližini opaziti, da je v približno

⁸ O povezavi med osebnimi imeni in skupinsko identiteto je slovenski antropolog Stane Južnič dejal: »Osebnna imena določajo posameznika, poudarjajo njegovo individualnost, a jo hkrati povežejo s skupinsko pripadnostjo in tako na celi ravni osebnega imena izkazujejo in beležijo posameznikovo skupinsko identiteto.« (Južnič, 1993: 183)

istem pisnem stilu zapisano še ime katerega izmed glavnih protagonistov nacionalističnih idej iz omenjene republike. Ti protagonisti so lahko tudi vojni zločinci.

Glede na videno na ljubljanskih zidovih med nastajanjem tega članka se zdi, da so pri pisanju tovrstnih grafitov najbolj marljivi srbski nacionalisti. Grafiti, ki tako ali drugače pove-
ličujejo Srbijo in srbski rod, ali pa celo slavijo vojne zločince iz vrst srbskega naroda, so najpogostejši v tej kategoriji. Tu sem zabeležil naslednje grafito: SRBIJA, REPUBLIKA SRBSKA KRAJINA, REPUBLIKA SRBSKA, VRS, RATKO MLADIĆ, ARKAN, KOSOVO JE SRBIJA!, SERBIA IS NOT DEAD AND IT NEVER WILL BE!

Manj številni so grafiti, ki tako ali drugače slavijo Hrvaško in Hrvate oziroma Bosno in Hercegovino in Bošnjake. Našel sem naslednje grafito: CROATIA, BOSNA, BIH, ARMIJA BIH.

Med temi grafiti se mi je kot posebej zanimiv zdel tudi prebrana slovenska kopija popularnega srbskega slogana z začetka devetdesetih let. V času, ko so srbski akademiki govorili o Srbiji do Karlovca, so se navijači Crvene zvezde v trenutkih, ko je le-ta v Tokiu kot evropski klubski prvak igrala tekmo medcelinskega pokala proti predstavniku Južne Amerike, domislili slogana »SRBIJA DO TOKIJA«, ki je pozneje med srbskimi nacionalisti ponarodel in postal vojni moto različnih srbskih vojska. Ta slogan se je kot grafit pojavljal tudi na ljubljanskih zidovih. No, nekdo je na zid v Novem Polju napisal »SLOVENIJA DO TOKIJA«.⁹

Poleg omenjenih nacionalističnih ali morda natančneje rečeno transnacionalističnih grafitov so pogosti narisani tudi simboli enega izmed teh treh narodov. Pri grafitih, motiviranih s srbskim nacionalizmom, gre za križ s štirimi črkami C, pri grafitih, motiviranih s hrvaškim nacionalizmom, gre za šahovnico ali tudi črko U kot simbol ustaškega gibanja, pri Bošnjakih gre pogosto za muslimanski polmesec in zvezdo, lahko pa tudi za srednjeveški grb Kotromaničev.

Pri teh simbolnih grafitih so ponekod opazne napetosti med častilci različnih nacionalnih simbolov. Včasih je opaziti prečrtan polmesec z zvezdo, ob njem pa križ s štirimi črkami C in nasprotno. Medetnične napetosti ali celo sovraštvo iz južnih republik nekdanje Jugoslavije se mestoma kaže tudi na ljubljanskih zidovih. V tem kontekstu še vedno nepomirjenih duhov Balkana velja omeniti grafita: »SRBI ZLOČINCI« ob kopališču Kolezija in »SRBE NA VRBE« v enem izmed podhodov v Šiški. Po svoje bi v ta kontekst lahko sodil tudi grafit »SREBRENICA«, ki ga je nekdo napisal na enega izmed velikih plakatov, ki so pred nekaj leti vabili na koncert srbske zvezde turbofolk glasbe Cece Ražnatović, znane tudi po tem, da je bila poročena z vojnim zločincem Željkom Ražnatovićem Arkanom in se od njegove vloge v zadnjih vojnah na Balkanu nikoli ni javno distancirala, še več, o njegovih vojnih pohodih Ceca govori izključno v superlativih. Napis »SREBRENICA« je opozarjal prav na ta nečastni del Cecinega imidža.

⁹ Isti zapis, vendar zapisan v cirilici, je že leta 2001 zabeležil fotoreporter Mladine Denis Sarkić med slovenskimi navijači, ki so se podali na nogometno tekmo med Slovenijo in tedanjo Zvezno republiko Jugoslavijo, slika je dostopna na: <http://www.mladina.si/tednik/200136/clanek/beograd/>.

Navijaštvo

Nacionalističnim grafitom sorodni so grafiti, ki z imenom promovirajo ta ali oni nogometni klub ali pa to ali ono organizirano navijaško skupino. To sorodnost poznamo z nogometnih stadionov, na katerih se prepogosto lahko prepričamo, da so prav nogometni navijači najglasnejši promotorji nacionalističnih idej. Hkrati pa se na grafiti sceni ta sorodnost kaže tudi v tem, da gredo pogosto navijaški grafiti in nacionalistični grafiti skupaj, najdejo se na istem zidu in pogosto je očitno, da jih je pisala ista roka.

Primeri tovrstnih grafitov, relativno lahko opazni predvsem v ljubljanskih predmestjih, so: ДЕЛИЈЕ, ZVEZDA, HAJDUK, BBB, DINAMO, GROBARI, DULE SAVIČ in drugi.

Pri navijaških grafitih je zelo pogosto tudi merjenje moči grafitarjev oziroma natančneje povedano merjenje vztrajnosti ene ali druge navijaške skupine, ko gre za to, kdo bo komu prečrtal kakšen napis in mu dopisal ime druge navijaške skupine ali ime drugega nogometnega kluba. Sploh domači Green Dragonsi radi tako izkazujejo, *kdo je na Ljubljanskem gospodar*, kar pogosto precej skrajša rok trajanja grafitov, ki slavijo omenjene nekdanje jugoslovanske nogometne institucije.

Turbofolk¹⁰

Še vedno vsebinsko skopi grafiti so tudi tisti, ki v besedi ali dveh povečujejo katero izmed zvezd južne turbofolk glasbe. Te grafite najlaže najdemo na postajališčih mestnih avtobusov oziroma na samih avtobusih, kjer srednješolci in srednješolke izpisujejo imena svojih idolov, zraven pa se tudi radi podpišejo. Najpogosteje se pri tovrstnih grafitih omenja

v Ljubljani zelo popularna vdova vojnega zločinca CECA, povečujejo pa se tudi nekatere druge zvezde, kot na primer: DJ KRMAK, MILE KITIĆ, HALID itd. V nekaterih primerih se ne napiše ime glasbene zvezde, ampak se napiše naslov ali refren nekega trenutnega hita, na primer: »PLAVA CIGANKO«. Gre pač za tipične najstniške grafite, ki odsevajo današnje glasbene trende.

Včasih pa so ti pokloni turbofolk zvezdam tudi bolj dovršeni oziroma povzdignjeni na višjo raven. Tak je na primer grafit, izpisan na moščanski gimnaziji: »BOG NA NEBU, SINAN NA

¹⁰ Skovanko *turbofolk* si je izmislil črnogorski glasbenik Rambo Amadeus, označuje pa v ožjem pomenu posebno vrsto glasbe, ki jo označujejo banalna besedila, balkanski melos in lahkotne vzhodnjaške melodije z modernimi ritmi. V širšem pomenu *turbofolk* označuje življenjski stil, ki ga označujejo hedonizem, materializem, nacionalizem in odsotnost kakršnekoli resne družbene kritičnosti. Svojo definicijo *turbofolka* je Rambo podal na svoji zadnji plošči »Opremem dobro« v pesmi »Turbofolk«.

ZEMLJI!«. Gre seveda za posvetilo Sinanu Sakiću, estradniku, ki ima za seboj že več kot dvajset let uspešnega prepevanja o nesrečnih lju-beznih in izpitih ter nato razbitih kozarcih.

Lokalpatriotizem in getoizacija

Posebna skupina grafitov so tisti, ki promovirajo določeno ljubljansko naselje oziroma v samih naseljih opozarjajo na nekakšne izredne razmere. Ti grafiti niso nujno povezani z jeziki in skupnostmi, ki smo jih v tem članku vzeli pod drobnogled, so pa najpogostejši v naseljih, ki so na splošno prepoznavna kot naselja z velikim deležem neslovenskega prebivalstva. Specifičen je napis: »POZOR! NEVARNO OBMOČJE, GIBANJE NA LASTNO ODGOVORNOST!«, ki so ga pisali na Fužinah, v Rakovi Jelši, v Dravljah in še ponekod po Ljubljani. Poleg tega napisa je zelo pogosto tudi navajanje etikete »GETO« ali »GHETTO« ob napisanem imenu naselja. V tem kontekstu lahko omenimo še grafit: »STARA ŠIŠKA – OBMOČJE ČEFURJEV!« V kolikšni meri gre pri teh opozorilih za realno pričanje o socialnih razmerah v naselju in s tem za nekakšen krik oziroma opozorilo avtorja grafitu na položaj, v katerem se nahaja to naselje, v kolikšni pa samo za neko namišljeno grožnjo, s katero se avtorji nekako poistovečajo z ameriško velemestno ulično realnostjo, ki nam jo približuje prodorna ameriška filmska in glasbena industrija, je težko reči. Mogoče je samo domnevati, da nekateri pisci tovrstnih grafitov zares pošiljajo opozorila o realnih problemih v določenih soseskah in jih kot takih ne kaže podcenjevati, medtem ko si nekateri pisci tako poskušajo svoj najstniški svet narediti zanimivejši in bolj podoben svetovom, ki jih poznajo s filmskega platna in iz rim svojih najljubših ameriških raperjev.

Pogosti pa so tudi napisi imen posameznih sosesk, kot so na primer: FUŽINE, JARŠE, RAKOVA, DRAVLJE itd. Pri teh grafitih lahko sklepamo, da gre za nekakšen četrtni lokalpatriotizem. Smiselnost omembe tovrstnih grafitov v tem članku potrjujejo pogosto dopisana »južnjaška« imena, poleg tega pa se zopet dozdeva že omenjeno, da v tovrstnih grafitih najpogosteje nastopajo ravno naselja, za katera je značilna narodnostna pisanost. V kombinaciji z omenjenimi opozorilnimi napisi lahko te grafito vidimo tudi kot mačistično označevanje teritorija oziroma svojevrstno mladostniško petelinjenje na podlagi morebitnega rivalstva med različnimi naselji na ravni mladostniških skupin, ki imajo recimo temu nekoliko tolerantnejši odnos do nasilja.

Klasični pripovedni grafiti

Na koncu so nam ostali samo še klasični pripovedni grafiti. Pri že predstavljenih kategorijah grafitov je šlo v glavnem samo za imena in simbole. Pri klasičnih grafitih pa gre za tisto, na kar sicer najprej pomislimo pri omembi grafitov, za kratka, ponavadi duhovita sporočila na zidu. Med zbiranjem gradiva za ta članek mi sicer ni uspelo zbrati posebej bogate bere tovrstnih grafitov, napisanih v matičnih jezikih južnih republik nekdanje Jugoslavije, zato teh nekaj dokumentiranih primerkov ne kaže razbijati na dodatne podkategorije. Lahko pa pokomentiramo njihovo sporočilo.

Na eni fužinskih garažnih hiš stoji napis:

VOLIM TE (ŠUGO)

v prevodu LJUBIM TE (SRBEČICA). Očitno gre za grafit z ljubezensko tematiko, pri čemer dodatek v oklepajih nekoliko več pove o kvaliteta tega razmerja. Na mestu, kjer bi sicer ponavadi stalo ime osebe, ki jo avtor grafita ljubi, stoji v tem primeru vzdevek (sicer tudi ime kožne bolezni), ki se v obravnavanih jezikih uporablja kot osebna žaljivka. V vsakem primeru je grafit v svojem sporočilu odprt za interpretacijo.

Ko smo že pri ljubezni, je treba tu omeniti še en podoben ali skoraj identičen grafit:

TINA, VOLIM TE!

Ko sem enega svojih kolegov vprašal, ali je morda opazil kakšen zanimiv »južnjaški« grafit, mi je odgovoril, da se spomni samo posvetila, ki ga je v srednješolskih letih napisal svoji tedanji simpatiji Tini.

Še en grafit, ki vključuje osebno ime in ki se nam lahko zdi zanimiv, stoji ob *Poti spominov in tovarštva* na koncu Letališke ceste. Grafit pravi:

ISMETA JE PUNK

Lahko ugibamo, ali je avtor grafita morda želel povezati tako ali drugače marginalizirani skupini, ki se sicer redkokdaj dajeta v isti koš, bošnjaško skupnost in punkersko subkulturo. *Ismeta* je po imenu najverjetneje Bošnjakinja, po pripisanih subkulturnih preferencah pa punkerica.

Zanimivo je, da pri pisanju tega članka ni bilo opaziti večjega števila vulgarnih grafitov, čeprav so »južnjaški« vulgarni precej udomačeni v ljubljanskem govoru. Na srednji šoli za turizem in gostinstvo na Novih Fužinah pa stoji vulgaren grafit, ki hkrati tudi pošilja nelepo sporočilo ljubljanski policiji. Grafit pravi:

MURIJA PUŠI KURAC.

Murija je izraz za policijo v pogovorni bosanščini, preostalega dela grafita pa menda ni treba prevajati.

Naslednji grafit, prav tako viden na enem fužinskih zidov, delno sodi v že opisano kategorijo podpisovanja osebnih imen, le da je v tem primeru imenom in priimku dodana še opazka, ki podpisanim osebama pripisuje zavidljive pivske zmožnosti. Grafit pravi:

BRAČA VIDOVIĆ

DENIS I IGOR ->

KRŠNI MOMCI

NA NOGAMA

ŠTA JIM MOŽE PIĆE¹¹

¹¹ Beseda *brača* je bila zapisana s trdim č-jem, pravilno bi bilo z mehkim, torej *braća*. Tudi besedica *jim* bi se pravilno zapisala kot *im*, čeprav je v pogovornem jeziku glas *j* v tej besedici praviloma prisoten tako kot v slovenščini.

V dobesednem prevodu bi to pomenilo: BRATJE VIDOVIĆ DENIS IN IGOR -> POSTAVNI FANTJE NA NOGAH KAJ JIMA MORE PIJAČA. Skratka, brata Vidović sporočata mimoidočim, da sta močna, postavna, ponosna in pokončna (vsi ti pridevniki se lahko povežejo z oznako »kršni«) in kot taka lahko tudi veliko spijeta, pijača jima ne more priti do živega in tudi ob večjih zaužitih količinah alkohola še vedno čvrsto stojita na nogah. Najbrž grafit sporoča tudi to, da ga brata Vidović rada spijeta oziroma se ne bojita alkohola. Morda kaže v interpretaciji tega grafita v njem prepoznati podobno

humoristično noto, kot jo ima neki drugi po svoje že ponarodeli grafit na zidovih onstran Kolpe: »ALKOHOL JE NAJVEČI ČOVJEKOV NEPRIJATELJ, A SAMO KUKAVICE BJEŽE OD NEPRIJATELJA« (»Alkohol je največji človekov sovražnik, vendar samo strahopetci bežijo pred sovražnikom!«).

Nekje na Rimski ulici v Ljubljani je po pričanju enega izmed kolegov, ki sem ga prosil za pomoč pri zbiranju gradiva, stal in morda še vedno stoji družbeno kritični grafit, ki je sicer v slovenščini, vendar po sporočilu spada v ta članek. Grafit pravi:

BUREK BI, DŽAMIJE PA NEBI?

Očitno avtor kritizira nedoslednost pri sprejemanju multikulturalnosti našega okolja. Ta multikulturalnost je v nekaterih primerih sprejemljiva, na primeru poceni in okusne hitre prehrane, spet v drugih primerih pa nesprejemljiva, kot na primer pri vprašanju večno obetajoče se ljubljanske džamije.

Ko smo že pri družbeni kritiki, je zanimiv tudi grafit:

100 % SLOVENAC

Stoji na enem izmed zidov na Novih Poljanah. Beseda *Slovenac* je seveda »srbohrvaški« izraz za Slovenca. Odstotki v pridevniku pa kažejo na polnost identifikacije s tem izrazom. Grafit je na osnovni ravni kontradiktoren in ravno v tem je njegovo sporočilo. Lahko bi ga razumeli kot kritiko slovenskega koncepta nacionalne države, v katerem se rado enači slovenstvo kot etnična pripadnost s slovenstvom kot državljansko pripadnostjo. Grafit daje vedeti, da v Sloveniji živijo tudi taki, ki se lahko identificirajo s slovenstvom, četudi to počno v svojem, neslovenskem maternem jeziku. V vsakem primeru pa je sporočilo grafita odprto za interpretacijo in ga je mogoče razumeti tudi drugače.

Prijateljica, ki mi je pomagala pri zbiranju gradiva, mi je povedala za zanimiv grafitni dialog iz blokovskega naselja v Dravljah. Nekdo izmed stanovalcev je na steno napisal

NE MEČI ŽOGO V STENO

najbrž v želji, da bi tako zagotovil sebi in svojim sosedom nekoliko mirnejše in tišje življenje v svojem domu, saj zna biti udarjanje žoge ob steno precej glasno in s tem moteče početje. No, nekdo izmed nagovorjenih otrok je ob tej zapovedi dopisal:

ZNAČI MOŽEMO DA ŠUTAMO

kar bi lahko prevedli kot: SE PRAVI, DA LAHKO BRCAMO.

Na enem izmed zidov v Mostah stoji grafit, ki je nekakšen hvalospev temu naselju. Napisano je:

MOSTE - ZLATNA DOLINA!

Verjetno avtor tega grafita enači Moste z *Zlatno dolino*, o kateri poje oziroma repa Edo Maajka v svoji pesmi s tem naslovom. Ta Edina pesem je bila tudi del glasbe za film *Ljeto u zlatnoj dolini* bosanskega režiserja Srđana Vuletića, v kateri avtor na svoj način opisuje turoben sarajevski povojni vsakdan. Gre torej najbrž za nekakšno vlečenje vzporednic med Mostami, kakor jih vidi avtor grafita, in sedanjimi razmerami v Bosni, o katerih govorita Edo in Srđan.

Še vedno v Mostah streljaj stran od prejšnjega grafita stoji še en pacifističen oziroma altruističen grafit, ki pravi:

... Svima želim raj ... Jer smo JEDNO!¹²

V prevodu bi to pomenilo: ... Vsem želim raj ... Ker smo ENO! Gre torej za grafit, ki poudarja enotnost človeštva in človeštvo v vsakem izmed nas postavlja nad druge, ožje skupinske identitete.

Kot zadnjega naj omenim še grafit, ki se nahaja na enem od zidov ob ljubljanski obvoznici in hkrati ob *Poti spominov in tovarištva*. Gre za posvetilo obenem večbarvni poslikavi, v katerem avtor pravi:

Slomit ću kazaljke, vrijeme će stati ...¹³

V prevodu bi to pomenilo: »Zlomil bom urne kazalce, čas se bo ustavil ...« Precej poetično. Posvetilo očitno kaže na odločnost avtorja, da po pravljичno zamrzne čas. Čemu, zakaj, kako, je verjetno najbolje vedel avtor sam.¹⁴ Nam je pa vsekakor dal dovolj zanimiv grafit, ob katerem nam misli pri interpretiranju in doživljanju prebranega lahko zajadrajajo precej daleč in pri čemer nam je ta pot lahko v precejšen užitek. Vsekakor grafit, ki si ga velja zapomniti in citirati. Prav zaradi te njegove vsebinske vrednosti sem ga pustil za konec te kratke predstavitev južnjaških grafitov v Ljubljani.

¹² V nasprotju z veliko večino drugih zabeleženih grafitov je ta napisan v kombinaciji malih in velikih tiskanih črk.

¹³ Tudi ta grafit je bil podobno kot prejšnji zapisan z malimi črkami. Besedica *vrjeme* je bila dejansko zapisana v tej slovnično nepravilni obliki, *vrjeme* se namreč zapisuje kot *vrjeme* v *ijekavski* varianti, ali kot *ureme* v *ekavski* varianti.

¹⁴ Ob pregledu tega članka je uredništvo prepoznalo ta grafit in tudi njegovega avtorja. Avtor je, naprošen za komentar o grafitu, povedal tole: »Poetična misel je vzeta iz poetičnega konteksta pesmi »1« srbskega rimoklepca »Marchela«, ki je napisana kot njegov tok misli, povezan z dramatično ljubezensko zgodbo. V tistem času se mi je zdela misel (tako v celotnem kontekstu kot takole vzeta iz njega) dovolj močna, da je zaobjela in izrazila celotno gmoto mojih čustev, povezanih tudi s sorodnimi problematikami. Gre namreč za širše vprašanje, koliko odločitev in posledično čustev je pogojenih s časom in pojmom starosti oz. bolje rečeno, kako se le-te spremenijo in kaj ostane od njih, ko so vzete iz konteksta časa in le-ta postane irelevantna komponenta pri odločanju.«

Sklep

Težko je oceniti, v kolikšni meri se je ta članek približal neki celoviti podobi ljubljanske *južnjaške grafiti scene* kot take, a vendar članek ponuja nekakšen prerez te podkategorije ljubljanskih grafitov. Na podlagi tega prereza lahko potrdimo, kar smo zapisali v uvodu. Grafiti v Ljubljani odsevajo ljubljansko večkulturnost in večjezičnost. Če jih pozorno beremo in spremljamo, lahko v njih uzremo realno sliko pestrosti vseh bivajočih kulturnih identitet v Ljubljani. Kolikor te pestrosti morda včasih manjka v naših medijih in šolskem sistemu, toliko več je zna biti na zidovih. Kolikor se je pogosto ne da uzreti v imenih ljubljanskih ulic, toliko več se je lahko prebere na fasadah, ki gledajo na te ulice.

Zanimivo bi bilo videti, kako je z »južnjaškimi« grafiti v drugih slovenskih mestih, kjer je prav tako kot v Ljubljani velik delež priseljenega prebivalstva. Lahko domnevamo, da so grafiti v Velenju, Kranju, na obali, Jesenicah in še kje prav tako obogateni z »južnjaškim« priokusom.

Na koncu še malce osebnega pogleda na kakovost opaženih grafitov. Pri zbiranju gradiva za ta članek me je navdajal občutek, da so »južnjaški« grafiti v Ljubljani sicer očitni in pogosti, ni pa med njimi veliko takih, ki v vsebinskem ali likovnem pogledu pomenijo nekakšen presežek. Kvantiteta je torej očitna, kvalitetnih grafitov, takih, ki v svojem sporočilu nosijo neko dodano vrednost, je pa malo. Vsekakor pa je pri tem najprej treba definirati, kaj sploh je v tem pogledu veliko in kaj malo. Pri mojem vtisu je šlo seveda samo za subjektivno oceno, podano na podlagi mojih pričakovanj, pri čemer ni nepomembno, da sam na splošno gojim precejšnje afinitete do grafitov oziroma do tovrstnega izražanja in so potemtakem tudi moja pričakovanja lahko večja. Seveda pa še vedno ne vem, koliko *biserov* sem v tem članku spregledal. Upam da se bo vsakdo izmed vas, ki boste to brali, spomnil vsaj enega.

Literatura

- JUŽNIČ, S. (1993): *Identiteta*. Ljubljana, Fakulteta za družbene vede.
- TRAMPUŽ, J. (2003): Izbrišimo izbrisane. *Tednik Mladina* (14. 11. 2003), http://www.mladina.si/tehdnik/200345/clanek/slo-tema--jare_trampoline/, datum dostopa: 16. 1. 2008.
- VELIKONJA, M. (2005): 'Balcan culture' in Slovenia after 1991. Inštitut za bližnjevzhodne in balkanske študije, <http://www.ifimes.org/default.cfm?Jezik=En&Kat=09&ID=54>, datum dostopa: 16. 1. 2008.
- »Graffiti art«, http://www.arthistoryguide.com/Graffiti_Art.aspx.
- Popis prebivalstva v Republiki Sloveniji, prebivalstvo po maternem jeziku – podatki po občinah, http://www.stat.si/popis2002/si/rezultati/rezultati_red.asp?ter=OBC&st=7.